

МВС України
Університет внутрішніх справ

На правах рукопису

Чалий Юрій Іванович

**ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ
ТА ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОРОТНОСТІ
КРЕДИТНИХ ГРОШЕЙ**

спеціальність 12.00.03- цивільне
право; сімейне право; цивільний
процес;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Харків - 1997

00751955 (W)

Робота виконана на кафедрі цивільно-правових дисциплін
Університету внутрішніх справ

Науковий керівник - доктор юридичних наук,
професор, лауреат
Державної премії
України,
Заслужений юрист України,
Олександр Анатолійович Пушкін

Офіційні опоненти: 1. Доктор юридичних наук, професор
Наталія Семенівна Кузнецова
2. Кандидат юридичних наук, доцент
Віктор Іванович Жуков

Провідна організація - Національна юридична академія
України імені Я.Мудрого

Захист відбудеться 21.06. 1997р. о 10 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К.02.24.01 при
Університеті внутрішніх справ за адресою: 310080, м.Харків,
проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Університету
внутрішніх справ (310080, м.Харків, прозпект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розіслано 20.05. 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук,
доцент

В.Є. Кириченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

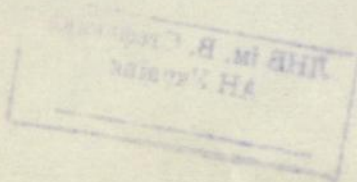
Актуальність теми дисертації та ступінь її розробленості. Необхідність приведення механізмів правового регулювання банківського кредитування у відповідність з принципами ринкового ведення господарства в Україні визначають вибір даної теми дисертаційного дослідження.

Виникнення структури комерційних банків спричинило суттєві зміни у порядку видачі та юридичного оформлення банківських кредитів. Тепер банківське кредитування являє собою не плановий державний перерозподіл грошей - як це мало місце до початку політико-економічних перетворень у нашому суспільстві - а їх продаж на умовах приватно-правової рівності сторін, нормальної конкуренції як між особами, які претендують одержати (купити) кредит, так і між продавцями цих коштів, тобто банками-кредитодавцями. Звідси, актуальним стало питання теоретичної переоцінки самого договору банківського кредиту, оскільки у цивілістичній думці України до сьогоднішнього дня відсутні дослідження, які б докладно розглядали вказану проблематику. Слід додати, що питання юридичної кваліфікації договору банківського кредиту не мали єдиних підходів і раніше, тобто до згаданих політико-економічних змін. Протягом більше чим півстоліття дискусійними залишаються положення, що стосуються визначення правової природи цього договору: віднесення його до різновиду договору позики чи до розряду самостійних; оцінки як реального чи консенсуального, а також одно- чи двустороннього договору. Вирішенню зазначених теоретичних завдань присвячується перша глава даної роботи.

Друга глава дослідження спрямована на розробку цивільно-правових засобів забезпечення належного виконання зобов'язання банківського кредиту, а якщо точніше - на ви-

рішення проблеми повернення банкам кредитних коштів кредитордержувачами. Межуючі зі злочинними проявами масові неплатежі по кредитних договорах ведуть до невиправданого відволікання з майнового обороту коштів, що негативно позначається на збалансованості економіки країни у цілому, так як діяльність комерційних банків безпосередньо пов'язана з макрорівневими економічними процесами. Існувавший у свій час централізований розподіл кредитів через мережу закладів Державного банку СРСР передбачав жорстку фінансову дисципліну по використанню цих коштів і своєчасному їх поверненню. З розпадом державної монополії на проведення банківських операцій і притягненням на ринок кредитів комерційних банків (як рівноправних суб'єктів цивільно-правових відносин) гостро виникла проблема повернення кредитних коштів, так як старі правові важелі вже не могли працювати у модернізованих економіко-правових умовах, а нові, якщо і з'являлись, то їх дієвість була ще не достатньо ефективною з причин недосконалості їх і відсутності достатнього досвіду по застосуванню. У зв'язку з цим у дисертації оцінюються проблемні питання процедури підготовки укладення кредитних договорів і видачі грошей; дається оцінка існуючій практиці забезпечення поворотності кредитів за допомогою традиційних способів: застави, поручительства, гарантії, страхування, а також приводяться рекомендації по усуненню недоліків їх використання; і найголовніше – концептуально по-новому розглядаються можливості застосування інших правових засобів, які дозволяють знижувати ризик непогашення кредиту.

Таким чином, метою дисертаційного дослідження є аналіз основних теоретичних аспектів кредитних договорів, що укладаються комерційними банками України у сучасних умовах

(договори банківського кредиту), а також оцінка існуючих і розробка нових правових засобів, спрямованих на регуляцію використання кредитних коштів у відповідності з умовами договору.

Предметом дослідження є система нормативних актів, що регулюють банківське кредитування, кредитно-договірна робота комерційних банків, а також судово-арбітражна практика розв'язання спорів, пов'язаних з неналежним виконанням кредитних зобов'язань і договорів, що їх забезпечують.

Об'єктом дисертаційного дослідження є договір банківського кредиту як правовий інститут, а також система правових засобів, за допомогою яких досягається належне виконання кредитних зобов'язань.

Методологічна основа дослідження. Розв'язання поставлених завдань у роботі досягається за допомогою формально-логічного аналізу явища, що вивчається, порівняльно-історичного, порівняльно-правового і системного підходів, а також методу живого пізнання.

Теоретичну основу дослідження склали висновки вітчизняних та зарубіжних вчених в області правознавства та економіки, таких як: Ч.Н. Азімов, М. Бартошек, К.А. Блумфілд, С.І. Вільнянський, В.П. Грибанов, І.С. Гуревич, Е.Д. Долан, Л.Г. Єфімова, В.І. Жуков, Е.А. Зінчук, О.С. Іоффе, В.І. Колесніков, Е.С. Компанієць, В.М. Коссаєв, Н.С. Кузнєцова, Я.А. Кунік, П.А. Лестер, В.В. Луць, К. Маркс, В.Ф. Маслов, О.А. Підпригора, Е.Г. Полонський, Б.І. Пугінський, О.А. Пушкін, Є.А. Суханов, І.А. Трахтенберг, Д.П. Уайтінг, В.М. Усоскин, К.А. Флєйшіц, Я.М. Шевченко та багатьох інших.

Емпіричною базою дисертації стало вивчення кредитно-договірної роботи комерційних банків м.Харкова та Харківської області, висновки спеціалістів відділу банківського нагляду Харківського обласного управління Національного банку України, правозастосувальна практика Арбітражного суду Харківської області та Вищого арбітражного суду України.

Наукова новизна дисертації полягає перш за все у тому, що у науці цивільного права України ця робота є першим монографічним дослідженням спрямованим, по-перше, на теоретичний аналіз правового походження і юридичної характеристики договорів банківського кредиту (що укладаються комерційними банками у нових умовах господарювання), а по-друге - на оцінку існуючих та розробку нових правових засобів гарантування поворотності банківських кредитів.

Виходячи з названих концептуальних напрямів дисертаційної роботи, на захист виносяться наступні головні положення: 1) визначення договору банківського кредиту; 2) загальнотеоретичний висновок про необхідність проведення розмежування кредиту як такого та позики; 3) висновок про надання договору банківського кредиту статусу самостійного цивільно-правового зобов'язання; 4) оцінка договору банківського кредиту тільки як консенсуального, двохстороннього, оплатного цивільно-правового договору; 5) висновок про необхідність пошуку рішення проблеми поворотності банківських кредитів у комплексно-системному застосуванні різних правових засобів, а не тільки у традиційному використанні з цієї метою застави, поручительства, гарантії чи страхування, як це найчастіше вбачається фахівцями; 6) пропозиція про використання завдатку як засобу часткової

гарантії погашення банківського кредиту; 7) положення про здійснення комерційними банками контрольних функцій (виті-
каючих з договору кредиту, поручительства, застави та ін.);
застосування, так званих, оперативних заходів реагування,
повне інформаційне забезпечення договору банківського
кредиту з метою зниження кредитного ризику та ін.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи
полягає у можливості використання її матеріалів при
подальшій розробці проблемних питань банківського
кредитування; викладанні навчальних курсів, зокрема,
цивільного, банківського та підприємницького права;
підготовці текстів лекцій, підручників та інших посібників.
Враховуючи потребу у регламентації банківського
кредитування на рівні законів та інших нормативних актів,
положення дисертації можуть бути прийняті до уваги при
підготовці названих документів. Крім того, висновки дисер-
таційного дослідження можуть бути використані безпосередньо
у практичній діяльності комерційних банків, відповідних
підрозділів НБУ та ін.

Апробація роботи. Дисертація виконана на кафедрі
цивільно-правових дисциплін Університету внутрішніх справ
МВС України, де була обговорена та прорецензована. Її поло-
ження використовувались автором при складанні навчально-ме-
тодичних рекомендацій з написання курсантами університету
наукових докладів, курсових робіт і підготовці до практич-
них занять. Окремі положення дисертаційного дослідження об-
говорювались на "круглому столі" "Господарсько-правові за-
соби попередження економічних злочинів" (листопад 1995,
м. Донецьк) і у наукових гуртках Університету внутрішніх
справ. Результати роботи апробувались також у ході читан-
ня лекційного курсу з цивільного права та проведення прак-

тичних занять. Основні висновки дисертації опубліковані у наукових статтях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох глав, які об'єднують сім параграфів, та висновку, що відповідає меті й логіці дослідження. До дисертації додається список використаної літератури.

Зміст дисертації.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються мета, предмет, об'єкт та методологія дослідження, його теоретична та практично-пізнавальна основа, наукова новизна, а також наводяться дані про апробацію роботи та її теоретико-практичну значимість.

Глава перша "Правові засади укладання комерційним банками України кредитних договорів" складається з двох параграфів.

У першому параграфі ("Поняття кредиту. Правова природа договору банківського кредиту ") приводяться загальні ознаки кредиту, досліджується правове походження договору банківського кредиту та його юридична характеристика.

З'ясовуючи економіко-правову природу кредиту як такого, автор дійшов висновку, що кредит являє собою правовідношення, яке опосередковує відчуження грошей. При цьому наголосується, що предметом кредитного правовідношення завжди є гроші.

З економічної точки зору кредиту можна охарактеризувати як зустрічний рух вартостей. Специфіка такого руху полягає у наявності хронологічного розриву між передачею вартості кредитних коштів кредитонадавачем кредитодержувачу (цей рух виникає раніше) й - кредитодержувачем кредитонадавачу (зворотний рух виникає через деякий проміжок часу).

З техніко-юридичних позицій, як зазначалось, кредит - це одна з форм відчуження власності. Але у літературі

нерідко можна зустріти судження, згідно якому кредит називається формою реалізації права тимчасового користування (Кравцова Г.І.). На превеликий жаль, аналогічного підходу дотримується і Положення НБУ "Про кредитування", коли дає поняття банківського кредиту. Така концепція кредиту у дисертації піддається критиці. Кредит взагалі і банківський зокрема може реалізовуватись лише у вигляді угоди по відчуженню майна. Приймаючи до уваги сказане, з юридичної точки зору кредит можна ще охарактеризувати як своєрідну купівлю-продаж грошей, де вартість проданого товару-грошей оплачується продавцем-кредитонадавачу покупцем-кредитоодержувачем через певний час. Названа відстрочка оплати кредитних коштів є конститутивною ознакою кредиту.

На думку автора, договір банківського кредиту сьогодні може бути кваліфікований виключно як двосторонній, консенсуальний та оплатний. "Двосторонність" та "консенсуальність" цього договору витікає з його оплатного характеру (на цій тезі слід акцентувати увагу). Зустрічний рух вартостей при кредиті, що зумовлений економічними процесами, визначає й взаємність (двосторонність) вимог у цивільно-правовому розумінні. Іншими словами, як банк-кредитонадавач, так і клієнт-кредитоодержувач за кожен свій акт майнового характеру (передачі, або майбутньої передачі грошей) вправі вимагати від контрагенту тих чи інших зустрічних дій. Таким чином, "двосторонність" договору банківського кредиту зумовлена економічними причинами, а точніше, дією закону вартості. Звідси, неважко зробити заключення, що названий договір є й консенсуальним, тому що початковий поштовх зустрічного руху, а також поява зустрічних вимог, тільки й може виникнути з взаємного

волевиявлення сторін, тобто з досягнутого між ними консенсусу з усіх суттєвих умов цього договору.

Дисертантом робиться висновок щодо визначення договору банківського кредиту як самостійного зобов'язання.

В новому Цивільному кодексі України договору банківського кредиту, на думку автора, слід надати самостійне місце в обсязі окремого розділу. Виходячи з цього, піддається критиці позиція Проекту цивільного кодексу України, де не проводиться принципового розмежування кредиту та позики, а банківський кредит розцінюється як різновид позики. Регламентацію кредитних правовідносин (у тому числі і за участю комерційних банків) пропонується провести насамперед у обсязі окремої глави Цивільного кодексу України, а потім у спеціальному законі та підзаконних нормативних актах.

На захист виноситься така дефініція договору банківського кредиту:

Згідно договору банківського кредиту банк-кредитодавець зобов'язується надати кредитодержувачу певну суму грошей (кредит) у власність, а кредитодержувач зобов'язується прийняти кредит, повернути його у визначені договором строки, оплатити банку проценти, а також використовувати кредитні кошти на умовах цільової спрямованості та забезпеченості, якщо інше не буде передбачено договором.

У другому параграфі глави першої розглядаються порядок укладення договору банківського кредиту та його змістовна характеристика, тобто аналізуються права та обов'язки сторін. Цей параграф називається "Порядок укладання, зміст та виконання договору банківського кредиту". Особлива увага у цьому параграфі акцентується на необхідності збирання інформації та її поновлення відносно фінансово-економічних показників претендента-кредитодержувача, його ділової

репутації та кредитного заходу, що буде кредитуватись. За даними зарубіжних та вітчизняних банківських фахівців, від 25% до 50% й більше непогашених кредитів відноситься саме на ті з них, де службовці банків недостатньо повно приділяли увагу збору такої інформації. Аналіз названих інформативних даних дозволяє вже на ранніх стадіях кредитування виявити некредитоспроможних одержувачів банківських коштів та уникнути кризових ситуацій у майбутньому. З огляду на це, у роботі оцінюються можливості створення в Україні єдиних інформативних центрів (на зразок деяких зарубіжних), які б займалися реєстрацією угод застави та накопиченням даних про ненадійних кредитордержувачів, про видачу компаніями гарантій за іншими суб'єктів, про надання тими чи іншими банками кредитів і таке ін.

Серед суттєвих умов договору банківського кредиту (в цивільно-правовому значенні) у параграфі називаються сума кредиту (предмет договору), кредитний процент (ціна договору) та строк погашення кредиту.

Далі розглядаються основні обов'язки та права сторін, що витікають з договору банківського кредиту.

У завершенні параграфу дисертантом робиться висновок щодо необхідності нормативного закріплення вимоги про укладення договору банківського кредиту тільки у письмовій формі і тільки шляхом підписання сторонами єдиного письмового документу, а не обміну листами, телеграмами, телефонограмами, як це допускається п.15 Положення НБУ "Про кредитування". Лише єдиний письмовий документ може недвозначно свідчити про дійсне волевиявлення сторін й служити надійним його доказом на випадок виникнення спору.

Глава 2 "Правові засоби забезпечення належного

виконання договору банківського кредиту" об'єднує п'ять параграфів. У першому з них – "Система правових засобів забезпечення реалізації договору банківського кредиту у відповідності з його умовами" – приводиться структура тих правових засобів, яка пропонується дисертантом для застосування з метою вирішення проблеми повернення банкам коштів, що надаються ними по кредитних договорах. При цьому наголошується, що вирішення названої проблеми слід вбачати не тільки й не стільки у застосуванні традиційно відомих у банківській кредитній практиці правозабезпечувальних способів (застави, поручительства, гарантії) чи страхування, а у комплексному підході: високій економіко-правовій відточеності самого договору банківського кредиту; досконалій юридичній регламентації способів забезпечення виконання зобов'язань (вже згаданих застави, поручительства, гарантії, а крім того й завдатку); здійсненні контрольних функцій банку за виконанням обов'язків як кредитодержувачем, так й особами, причетними до виконання договору кредиту (заставаодавачем, поручителем, гарантом та ін.); застосуванні банком, так званих, оперативних заходів реагування на порушення умов договору контрагентом. Звідси, термін "правові засоби забезпечення належного виконання договору банківського кредиту" автором дисертації пропонується розуміти у більш широкому значенні, ніж у значенні правозабезпечувальних способів (тобто застави, поручительства та ін.). Також дисертантом ставиться акцент на тому, що гарантією (у загальному значенні) погашення кредиту перш за все мають бути не вищенаведені способи забезпечення, а сам господарський проєкт, що кредитується. Питання про вибір та застосування тих чи інших засобів забезпечення повинно вирішуватись вже

після того, як проект, що фінансується, визнаний банком прийнятним з фінансово-економічної точки зору. На жаль, робиться висновок дисертантом, у практиці комерційних банків України ще має місце підхід, згідно якому джерелом погашення кредитного боргу виступає насамперед "гарне забезпечення".

Виходячи з обранного автором комплексно-системного підходу вирішення проблеми повернення банком кредитних грошей, подальший матеріал глави другої дисертації викладено у такій послідовності: §2 "Спеціальні способи забезпечення належного виконання договору банківського кредиту: застава, поручительство, завдаток, банківська гарантія", §3 "Стракування кредитних ризиків", §4 "Контроль банку", §5 "Оперативні заходи реагування банку".

Параграф другий глави другої ("Спеціальні способи забезпечення належного виконання договору банківського кредиту: застава, поручительство, завдаток, банківська гарантія") розпочинає свій розгляд із загальної характеристики способів забезпечення виконання цивільних зобов'язань. При цьому автор дійшов такого висновку: хоча неустойка статтею 178 ЦК України й називається разом з другими зобов'язаннями (поручительством, гарантією, завдатком) правозабезпечувальним способом, її не можна визнавати в якості такого, тому що вона не має реальної забезпечувальної сили. Аргументація, яка приводиться дисертантом у роботі, дозволяє прийти висновку щодо визначення неустойки все ж як специфічного виду цивільно-правової відповідальності. Приймаючи до уваги, що питання відповідальності виходять за обсяги тематики дисертаційного дослідження, розгляд положень, що стосуються неустойки, а також відшкодування збитків, які виникають у разі

невиконання (неналежного виконання) договору банківського кредиту не проводиться у роботі.

Далі аналізується застава як засіб поворотності банківських кредитних коштів. Визначаючи правове походження застави, дисертант дійшов висновку, що ядром заставного відношення завжди будуть речові повноваження заставоутримувача. Тому основою застави є речове право, хоча саме заставне правовідношення може виникати (і найчастіше виникає) завдяки договору. Звідси, слід розрізняти договір про застава як зобов'язальне правовідношення і власне застава як правовідношення вже речове.

Розглядаючи проблемні питання використання застави в кредитній практиці комерційних банків, треба зауважити на таких моментах. Велике значення має оцінка майна, що передається у застава. Оцінювати треба не тільки власне вартість предмету застави, але й реальні перспективи його продажу в майбутньому (на випадок непогашення кредитного боргу), інакше кажучи, ще до укладання кредитного договору і договору застави треба оцінити існуючий на ринку попит та пропозицію, щодо категорії майна, яке пропонується в застава. На жаль, робиться висновок у дисертації, службовці банків дуже часто не звертають на це увагу, що призводить до кризових ситуацій.

Значний вплив має також поінформованість заставоутримувача-банку відносно попередніх застав (перезастав) майна, що пропонується йому у застава. Вимога закону стосовно ведення Книги застав не завжди вирішує проблему доступу до такої інформації, тому що ведення названих книг ставиться в обов'язок лише у окремих випадках (застава нерухомого майна, сировини у переробці та товарів в обороті, транспортних засобів та ін.). У зв'язку з цим, автор дисертації пропонує заставне право України дповнити

нормою, яка б вимагала вести Книгу запису застав відносно будь-якого майна, що передається у заставу. Крім того, дисертантом підтримується ініціатива Асоціації українських банків та Національного банку України щодо створення в Україні спеціалізованого реєстраційного центру з обліку заставних операцій.

Слід визнати недосконалим чинний порядок повернення стягнення на заставне майно та його продажу. З метою усунення деяких нормативних колізій (про них докладно йдеться у дисертації), що виникають у ході реалізації заставленого майна, дисертантом пропонується доповнити положення про заставу нормою, яка б дозволяла присуджувати право власності заставоутримувача на предмет застави.

Крім перелічених моментів, у дисертації також розглянуті й інші проблемні питання застави, а також сформульовані конкретні юридичні конструкції щодо удосконалення як нормативної бази цього правовідношення, так і його практичного інструментарію.

Наступна частина другого параграфу глави другої присвячується розгляду поручительства. Аналіз теоретико-практичних аспектів застосування поручительства як форми зниження кредитного ризику дозволяє викласти такі положення.

Поручительство - це акцесорне зобов'язання, яке може бути укладене у формі одно- чи двохстороннього договору.

Перш ніж кредитні гроші будуть видані під забезпечення поручительством, банк-кредитор обов'язково повинен з'ясувати фінансово-економічний стан поручителя, а також його ділову репутацію. Поручителем може бути обраний лише фінансово стійкий суб'єкт з доброю репутацією у ділових колах. Це дуже важливий момент, який не завжди, про що свідчить практика, приймається до уваги службовцями комерційних банків.

Слід зауважити на проблемі визначення правосуб'єктності поручителів. Досить часто арбітражним судам доводилось відмовляти банкам у позові з причин виникнення вад щодо суб'єктного складу правовідношення поручительства. Особливо це стосується поручителів-приватних осіб, коли від їх імені договори укладали посадові особи без належних повноважень.

Під час укладання договору поручительства необхідно недвозначно встановити спрямованість волі поручителя, відносно погашення якого конкретно кредиту він ручається, з'ясувати об'єм та структуру його відповідальності. Якщо ці питання не будуть чітко визначені - не буде й предмету договору поручительства, а поручитель може відмовитись від виконання цього зобов'язання, що нерідко й траплялось.

Найбільш прийнятним слід визнати оформлення договору поручительства у вигляді трьохсторонньої угоди (банк-кредитоодержувач-поручитель). Це має бути єдиний письмовий документ, положення якого можуть бути включені в договір кредиту чи вискладені окремо як невід'ємна частина кредитного договору.

Наступна частина параграфу другого глави другої дисертації присвячується завдатку як виду забезпечення часткового погашення кредитів. Як відомо, сучасна вітчизняна кредитно-банківська робота не знає такого виду забезпечення. Але автором доводиться, що завдаток може бути використаний в цій якості. Спираючись на досвід кредитування закордонних банків (зокрема, США), дисертант пропонує застосовувати для забезпечення поворотності кредитних коштів спеціальні депозити, що формуються кредитоодержувачами. При цьому використовується, так званий, принцип "десять плюс десять": десять відсотків від суми кредиту вносяться на депозит до видачі кредиту, а десять - після його одержання. Веручи до уваги, що саме по

собі відкриття депозиту майбутнім кредитором не породжує правового зв'язку між цим депозитом і забезпеченням кредиту, дисертант пропонує оформлювати такі депозити в вигляді завдатку, який був би вже способом забезпечення належного виконання договору кредиту. Слід додати, що присутність у цьому тандемі депозиту як процентного відношення, надає змоги подібному завдатку-депозиту самозростати. Отже, гарантом погашення боргу може виступати сума вже не в розмірі названих 20%, а значно більша.

У заключній частині другого параграфу глави другої аналізуються теоретичні положення банківської гарантії, яка незабаром знайде своє нормативне закріплення у цивільному законодавстві України як один із правозабезпечувальних засобів (банківська гарантія перебачена Проектом ЦК України). У Міжнародній практиці відомі два види банківської гарантії: умовна гарантія та гарантія з першої вимоги. Проект ЦК України обрав останній вид. Говорячи про застосування названого виду гарантії у банківському кредитуванні, слід відзначити такі позитивні моменти, як реалізація гарантії (тобто виконання своїх обов'язків гарантом) з першої вимоги банку-кредитора-беніфіціара; її безвідкличність; обмеженість підстав, з яких гарантія може бути припинена.

Юридична природа банківської гарантії має полемічний характер. Дисертант не погоджується з позицією деяких цивілістів, які заперечують визначення банківської гарантії як правозабезпечувального засобу та оцінюють це правовідношення односторонньою угодою. У дисертації доводиться, що банківська гарантія є все ж таки договором на користь третьої особи, та, хоча й специфічним, але способом забезпечення виконання зобов'язань.

Узагальнюючи матеріал цього параграфу, автор робить висновок щодо визначення банківської гарантії як специфічного способу забезпечення належного виконання зобов'язань взагалі та банківського кредиту зокрема у вигляді двохстороннього, оплатного, консенсуального договору.

Третій параграф глави другої - "Страховання кредитних ризиків". Відзначається, що страхування як засіб повернення банкам їх кредитів дискредитувало себе й на сьогоднішній день вже не має свого застосування. Але з метою визначення причин такого становища у роботі проводиться оцінка теоретико-практичних аспектів даного виду страхування.

Страховання кредитів мало два різновиди: добровільне страхування ризику непогашення кредиту та добровільне страхування відповідальності кредитодержувачів за непогашення кредиту. Спочатку у параграфі розглядається порядок та особливості здійснення страхування у відповідності з названими двома видами. Далі, на основі аналізу арбітражних справ про невиконання страховими компаніями своїх зобов'язань, що витікають з цих договорів, ведеться розбір проблемних питань. Зазначається, що несплата страховими компаніями страхових відшкодувань, має у собі тенденційний характер. Страховики (тобто страхові компанії) у більшості розглянутих автором випадків всіма доступними способами намагались уникнути виконання договору навіть тоді, коли цей їх зобов'язок був очевидним і не мав якихось спірних моментів. Дуже часто арбітражні суди відмовляли банкам у позові до страхових компаній з причин неправосуб'єктності останніх: у ході розгляду справ "раптом" з'ясовувалось, що страховик або не має спеціального дозволу на здійснення подібних операцій, або посадова особа, що підписувала договір страхування кредиту, не має на це відповідних повноважень. Нерідко страхові компанії визнавались неплатоспроможними і банкам доводилось порушувати проти них процес

банкрутства, що не завжди вело до відновлення майнових інтересів цих банків.

У роботі також розглядаються й деякі юридико-конструктивні вади договорів страхування кредитів. Зокрема, зазначається, що в такому договорі як договір страхування відповідальності кредитоодержувачів за банками-кредитонадавачами слід було закріплювати статус сторони цього договору. На практиці ж названий договір найчастіше укладався як договір на користь третьої особи (тобто банку), що не дозволяло банкам ураховувати свої інтереси.

У дисертації йдеться й про інші теоретичні та практичні проблеми реалізації договорів страхування кредитів. Але в заключенні параграфу робиться висновок про нецільність подальшого використання названого способу зниження кредитного ризику й пропонується застосовувати не пряме страхування кредитів, а опосередковане: страхування майна кредитоодержувачів, або їх життя та трудоспроможності (коли цими страхувальниками виступають фізичні особи).

Параграф четвертий глави другої - "Контроль банку" - має за мету провести теоретичну кваліфікацію контрольних функцій банку-кредитонадавача, що здійснюються відносно виконання договірних зобов'язань кредитоодержувачем, заставонадавачем та поручителем. Наголошується на тому, що без належного контролю повернення кредитних коштів є дуже проблематичним. Зазначається, що контроль банку може здійснюватися лише на договірній основі та у відповідності з вимогами Закону "Про інформацію". Тому комерційним банком з метою усунення спірних ситуацій необхідно погодити зі своїми контрагентами обсяги й порядок проведення контролю та докладно урегулювати ці питання у відповідних договорах. На завершення автором робиться висновок щодо необхідності

нормативної регламентації контрольних функцій комерційних банків у рамках закону про банківське кредитування.

Останній (п'ятий) параграф глави другої дисертації присвячується розгляду так званих оперативних заходів реагування банку-кредитодавача на порушення контрагентами умов договору. Цей параграф так і називається "Оперативні заходи реагування банку". Заходи оперативного реагування полягають у односторонній відмові від договору (повністю або частково) а також у односторонній зміні банком умов кредитної угоди. Робиться висновок щодо визначення природи названих засобів, котрі не можуть бути, на думку автора, віднесені до цивільно-правової відповідальності (як їх оцінюють деякі вчені-цивілісти). Маючи на увазі превентивну характеристику цих засобів, їх не можна кваліфікувати й як санкції: застосування оперативних заходів можливе ще до фактичного порушення зобов'язання, тобто на стадії виникнення реальної загрози його порушення.

Заходи оперативного впливу на правопорушника сьогодні не мають своєї легітимної основи (раніше вони передбачались нормативними актами Держбанку СРСР). Тому дисертантом пропонується внести відповідні зміни, з урахуванням яких застосування оперативних заходів було б юридично можливим.

Завершується дисертація заключною частиною, де приводяться підсумкові положення щодо визначення правової природи договору банківського кредиту та інших його специфічних ознак, а також застосування правових засобів, за допомогою яких досягається належне виконання названого договору. Загальним висновком є також теза про визначення нормативної бази банківського кредитування неповною і недосконалою та - необхідність регламентації цього економіко-правового інституту у межах окремої глави Цивільного кодексу України, спеціального закону й інших нормативних актів.

Основні положення дисертації викладені у таких роботах:

1.Е. Морозова, Ю.Чальї. Обеспечивает ли страхование возвратность банковских ссуд?//Бизнес-Информ.- 1994.- №32-33.- 0,4 печат.лист.

2.Ю.Чальї. Залог в банковском кредитовании. //Бизнес-Информ.- 1995.- №№17-18, 19-20.- 0,8 печат.лист.

3.Ю.Чальї. Информация о заемщике как форма снижения кредитного риска. //Хозяйственно-правовые средства предотвращения экономических преступлений.- Донецк.- ИЗПИ НАН Украины.- 1996.- 0,4 печат.лист.

4.Ю.Чальї. Про деякі питання правової природи договору банківського кредиту. //Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених.- Харків.- Університет внутрішніх справ.- 1997.- випуск 2.- 0,25 др.арк.

5.Ю.Чальї. Цивільно-правові засоби превенції злочинів у сфері банківського кредитування //Вісник Університету внутрішніх справ.- 1997.- випуск 2.- 0,25 др.арк.

Chaluy Y.I. "The bank-credit contract and legal-security means of the credit repayment". A thesis of applicants in the form of the manuscript for post-graduate student-shipe of Law Science on the speciality 12.00.03 - Civil Law, Family Law, Civil Procedure, Private International Law. Ministry of Internal Affairs of Ukraine, University of Internal Affairs. Kharkov 1997.

A theoretical analysis of the bank-credit contract is conducted in this thesis and its definition is suggested. The candidate of a degree defines it as consensual, bilateral and retrifutional contract, attaching it the status of the independent ofligation. The system of legal-security means of the bank-credit repayment is suggested to understand in more wider meaning than as well as known

traditional native legislative methods of providing with fulfilment of the liabilities. Some recommendations in the improvement of main legal-technical constructions of the bank-credit contract and also legal-security means which are necessary to fulfil in a proper order being created.

Чальй Ю.И. "Договор банковского кредита и правовые средства обеспечения возвратности кредитных денег". Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право. Университет внутренних дел МВД Украины, Харьков, 1997.

В диссертации проводится теоретический анализ договора банковского кредита и предлагается его дефиниция. Диссертант определяет этот договор консенсуальным, двусторонним и возмездным, придавая при этом ему статус самостоятельного обязательства. Рассматривается система правовых средств обеспечения возвратности банковских кредитов, где предлагается понимать названную систему в более широком смысле, нежели в значении традиционно известных отечественному законодательству способов обеспечения исполнения обязательств. Формулируются рекомендации по усовершенствованию основных кридико-технических конструкций договора банковского кредита, а также правовых средств обеспечения надлежащего выполнения этого обязательства.

Ключові слова: договір банківського кредиту; кредит; банківський кредит; забезпечення виконання зобов'язань.

Відповідальний за випуск кандидат юридичних наук, доцент

О.А. Чобот

Здано до складання 25.04.97 Підписано до друку 17.05.96.

Формат 60x84/16. Папір офсетний № 1. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. 8/3.

Ротапринт Університету внутрішніх справ.

310080, м. Харків, пр-кт 50-річчя СРСР, 27.

438164

AB 37.959